

ERFGOED

E5

Verhalen uit het dorp

Delfgauw - groep 5

Algemene informatie

<i>Doelgroep:</i>	Groep 5
<i>Tijdsduur:</i>	3 lessen, 2 van 40-50 minuten, 1 buitenles.
<i>Bijzonderheden:</i>	in les twee gaan jullie het dorp in, mét een camera (het mobieltje van de leerkracht kan hiervoor dienst doen).

Een lesproject over dorpsgeschiedenis, verhalen, herinneringen en 'erfgoedplekken'.

Begrippen: herinneringen, verhalen, bewaren, archief, erfgoedplekken.

Tip

Je kunt met deze lessenserie goed aansluiten bij andere vakken/leergebieden.

- Het vak geschiedenis ligt voor de hand. In veel methodes wordt in groep 5 deze periode behandeld.
- Denk ook eens aan taal. Verhalen vertellen en herinneringen op schrift stellen staat centraal in dit project. Je kunt, als je wilt, boeken in de klas halen (zie les 1) en zo een link leggen met de plaatselijke bibliotheek en wat daar allemaal te vinden is.
- In de laatste les maken de leerlingen een aantal posters rond hun herinneringen en erfgoedplekken. Je kunt hen ook op een meer kunstzinnige, beeldende wijze hun herinneringen vorm laten geven.

LES 1

een verhaal van vroeger en een kunstwerk van nu

Tijdsduur: 40-50 minuten
Kijken: 5-10 minuten
Doen: 30 minuten
Verwoorden: 5 minuten

Begrippen: herinneringen, verhalen doorvertellen en vastleggen, archief.

Materialen:
• de afbeeldingen op de PowerPoint
• het verhaal in deze handleiding.

Vorbereiding voor de leerkracht

Lees het verhaal over het kunstwerk van tevoren door, zodat je het goed kunt vertellen aan de leerlingen. Het is op het eerste gezicht een beetje ingewikkeld, met een paar moeilijke woorden.

Tip

De bron van het verhaal hieronder is het boek *Delfgauw, herinneringen aan ons dorp...* Het boek ligt in de bibliotheek en in dit boek kun je ook andere verhalen vinden en heel veel oude foto's. In de bibliotheek zijn nog meer boeken met foto's en verhalen van Delfgauw. Je kunt deze in de klas halen voor de leerlingen om in te bladeren en te kijken.

KIJKEN!

Laat **dia 1** en **dia 2** zien: oude foto's van de Delftsestraatweg/Delfgauwscheweg. Informatie over de foto's: op **dia 1** zie je een stukje van de Delftsestraatweg ter hoogte van nr. 166, links is de smederij. Op **dia 2** de Delfgauwscheweg, dat heet nu ook de Delftsestraatweg.

Praat even over de foto's met de leerlingen. Hoe kun je zien dat dit oude foto's zijn? (de kleuren van de foto's, de kleding en het schoeisel van de kinderen, paard en wagen, de straat op **dia 1** is niet verhard). Herkennen zij de Delftsestraatweg hierin? Er is veel veranderd. En als wij geen foto's en verhalen zouden hebben, zouden we niet meer weten hoe het er vroeger uitzag.

DOEN!

Vertel dat je herinneringen van oude mensen uit Delfgauw gaat voorlezen. (In het verhaal staat in rood af en toe een verduidelijking of een vraag of opmerking om het verhaal te verlevendigen of naar het nu te halen).

Introductie

In *Delfgauw, herinneringen aan ons dorp...* zijn allemaal verhalen en oude foto's van mensen uit Delfgauw verzameld. Dit is gedaan door (drie) mensen die hier zelf heel lang hebben gewoond (een van deze schrijvers is inmiddels overleden, een tweede is na 75 jaar verhuisd, over de derde is geen informatie bekend). Zij hebben dit gedaan omdat in 1995/1996 begonnen werd met de bouw van de grote nieuwbouwwijk Emerald. De bouw van deze wijk, waarvoor ook veel oude dingen (huizen, boerderijen, weilanden..) moesten wijken, was de aanleiding voor het ophalen en vastleggen van herinneringen aan vroeger. Zodat die verhalen bewaard blijven en wij ze nu en later kunnen lezen en weer doorvertellen.

Dingen die niet zo erg lang geleden zijn gebeurd, kunnen we vragen aan oude mensen die het hebben meegemaakt. Als dingen heel lang geleden zijn gebeurd, dan moeten we maar hopen dat ze zijn opgeschreven, zodat wij erover kunnen lezen. Belangrijke papieren en foto's worden bewaard in het archief. Een archief is een groot gebouw waarin alle belangrijke papieren en foto's en kaarten van een stad (of dorp of gemeente) worden bewaard. Op **dia 3** zie je een stukje van een archief van binnen. Alles zit in kartonnen dozen.

Kijk samen naar **dia 4**. In het boek staat: op deze plek, waar de meisjes aardbeien plukken, staan nu huizen van Emerald. (op de achtergrond zie je de Delftsestraatweg).

Een verhaal over de mantel van Sinterklaas

Aan de Noordeindseweg 74 stond een hele oude boerderij. Het achterstuk, de stallen, was meer dan 450 jaar oud! Het huis waar de boerenfamilie woonde, was in 1943 afgebroken en van de oude stenen was een nieuw huis gebouwd. Dit huis heette 'De Wisselvalligheid' en de familie die er woonde had als achternaam: Lugtigheid (luchtig kan 'vrolijk' of 'zorgeloos' betekenen). Hier is een leuk verhaal over van Cor Letterman: 'De woning 'De Wisselvalligheid' van de familie Lugtigheid is zijn naam dubbel en dwars waard. Het is altijd een gastvrij gebied geweest. Heel veel Delfgauwse mensen hebben daar ooit wel eens gespeeld. Daar was bijna alles mogelijk, als het maar leuk was. Zo heb ik dat altijd zelf ervaren. En nu mevrouw Lugtigheid, sinds het overlijden van haar man (dit was in 1995, en mevrouw Lugtigheid leeft nu ook niet meer), daar nog steeds woont, is er weinig veranderd. Veel heb ik daar beleefd, één verhaal wil ik vertellen. Met een vriend wilde ik Sinterklaas spelen om ergens binnen te komen waar langs legale weg geen mogelijkheid voor was omdat pa zijn dochters niet kwijt

wilde (Cor en zijn vriend wilden dus als Sinterklaas en Zwarte Piet verkleed een huis binnen komen omdat ze de meisjes die er woonden zo leuk vonden, en hun vader moest niks van de jongens hebben). Hoe kom je aan een rode mantel? Tante Sjaan (mevrouw Lugtigheid) had een oplossing. Zij had mooie rode fluwelen gordijnen. Ze zei: "Neem maar mee" en haakte de gordijnen direct los. Wij waren gered en gingen op pad naar de vader met dochters en zowaar, wij kwamen binnen. De missie was geslaagd maar op de terugweg naar huis sloeg het noodlot toe. De Sint die bij Piet achterop zat begon het benauwd te krijgen. Het was net of een onzichtbare hand hem langzaam achterover trok. Wat was het geval: het gordijn van Tante Sjaan zat tussen de spaken van de fiets. Vlug gestopt en de veiligheidsspelden losgemaakt om Sint weer zijn normale kleur te laten krijgen (omdat de mantel aan zijn keel had getrokken was Sinterklaas helemaal rood geworden) en de mantel weer uit de spaken proberen te halen. Toen dit was gelukt bleek het gordijn helemaal kapot te zijn. Wat waren we bang! We dachten, hoe vertellen we dit aan Tante Sjaan. De volgende dag gingen we op weg met de resten van het gordijn. Gelukkig ging het heel anders dan we hadden gedacht. Tante Sjaan moest zo vreselijk lachen dat wij ook maar hebben meegelachen. Ze zei: "Niks aan te doen! We halen het keukengordijn (dat was ook van rood fluweel) eraf, hangen dat in de kamer en in de keuken komt een ander gordijn." En dat was dat en er werd verder niet over gepraat. Als 'straf' moesten we 'een walletje zetten voor ome Philip zijn warme platglas rijtje' (hiermee wordt bedoeld: een muurtje maken voor een broeibak, dat is een soort lage kas). Zo loste men dat op. Ik zou willen zeggen, namens velen: tante Sjaan, bedankt voor alles.'

Op dia 5 zie je het woonhuis De Wisselvalligheid.

Een kunstwerk voor de nieuwe wijk Emerald

Nieuwe wijken worden op heel veel plekken gebouwd. Maar Delfgauw heeft iets heel speciaals: een kunstwerk voor de nieuwe wijk. Het heet Tintatorium Plus Ultra. Vertel de informatie in de bijlage en gebruik daarbij dia 6 t/m 9.

VERWOORDEN!

Verwoord-leerdoelen:

- De leerling kan aan de hand van oude foto's verschillen tussen toen en nu opnoemen
- De leerling kan vertellen dat gebeurtenissen die zijn vastgelegd zijn in woord of beeld, nog vele jaren later 'herinnerd' kunnen worden.

Reflectie

- Wat hebben we gedaan?
- Hoe kon je zien dat de foto van de Dorpsstraat oud was?
- Waarom bewaren we verhalen en herinneringen (van oude mensen)?
  - ▶ Hier hebben we het niet expliciet over gehad. Laat de leerlingen zelf antwoorden bedenken: waarom is het belangrijk om herinneringen, geschiedenis te bewaren en door te geven? En vraag ook: vind jij dit zelf belangrijk? Waarom wel of niet? Deze vraag komt terug als afsluiting van alle drie de lessen.
- Waar worden belangrijke papieren en foto's van het dorp bewaard?

Ten slotte

Vraag de leerlingen na te denken over plekken in het dorp. Kennen zij plekken (huizen of andere gebouwen, een pleintje, een boom, een park, een bankje) waar zij een verhaal bij hebben? Het kan gaan om:

- een plek waar ze iets beleefd hebben
- waar ze altijd samenkomen of -kwamen
- waar ze graag spelen of speelden
- waar iets gebeurd is dat ze gehoord hebben
- waar ze zelf niet binnen (kunnen) komen (een bijzonder gebouw bijvoorbeeld) maar waar ze gedachten of fantasieën bij hebben
- een verhaal van zichzelf of een verhaal dat ze gehoord hebben van een ouder, opa, oma, buurman of -vrouw

Geef hen als huiswerk mee om hierover na te denken of dit eventueel aan een ouder of ander ouder persoon te vragen. In de volgende twee lessen hebben jullie deze plekken nodig, dus besteed hier echt even aandacht aan.

Let op: die verhalen hoeven beslist niet waar (gebeurd) te zijn. Het gaat om verhalen, eventueel fantasieën, niet om feiten (hoewel feiten niet verboden zijn).

LES 2

nieuwe verhalen in ons dorp

<i>Tijdsduur:</i>	afhankelijk van hoe je het aanpakt – eventueel splits je deze les in 2 delen: deel 1 inventariseren, deel 2 erop uit
<i>Inventariseren:</i>	20 minuten
<i>Doen:</i>	afhankelijk van de afstanden tot de plekken
<i>Verwoorden:</i>	5 minuten
<i>Begrippen:</i>	herinneringen, erfgoedplekken
<i>Benodigdheden:</i>	een print van de foto's van de Delftsestraatweg van dia 1 en 2

INVENTARISEREN!

Haal terug wat er de vorige les is gedaan. Je hebt herinneringen verteld van oude dorpsbewoners en foto's van het dorp laten zien die daarbij horen.

Vervolg met de eigen plekken. Hebben de leerlingen nagedacht over eigen plekken waar ze een verhaal bij hebben of kennen (en/of hebben ze verhalen gehoord van ouders, opa/oma/ouder buurmens)?

Inventariseer de plekken en maak samen met de leerlingen een top 3. Het is het beste als de top 3 bestaat uit plekken waar meerdere leerlingen verhalen, fantasieën of herinneringen bij hebben.

NB: zijn er leerlingen die helemaal geen verhaal en geen plek hebben? Zij kunnen in les 3 aan de slag met het verhaal van Cor Letterman – zie les 3 'alternatieve opdracht'.

Bepaal daarna de beste route om vanuit school naar de volgende plekken te gaan:

- De Delftsestraatweg (in ieder geval ter hoogte van nummer 166)
- het Tintatorium Plus Ultra in de Schellingstraat
- En de plekken die de leerlingen hebben uitgekozen.

DOEN!

- De leerlingen die bij de door henzelf gekozen plekken verhalen hebben of kennen, vertellen die ter plaatse. Misschien dat andere leerlingen hierdoor op ideeën komen en zich ook dingen herinneren, nieuwe verhalen of aanvullingen hebben. Als alles is verteld, maak je een of meer foto's van de plek, eventueel met de leerlingen die er een verhaal bij hadden. En is het mogelijk om ook nog een ander aandenken van die plek mee te nemen? Licht er iets op de grond, of, als het buiten is: een beetje aarde, een takje, een blaadje? Laat de leerlingen dit dan meenemen en goed onthouden (noteren) waar het vandaan komt!
- Op de Delftsestraatweg (in ieder geval ter hoogte van nummer 166), vergelijken jullie de oude foto met de situatie nu. Hoe is dat om te doen? Lijkt het er nog op?
- Het Tintatorium Plus Ultra bekijken jullie samen. Het schijnt dat de capsules met aarde niet meer aanwezig zijn. De plaatsnamen zijn nog wel te lezen. Zijn er plaatsen bij die de leerlingen kennen?

VERWOORDEN!

Terug op school

Verwoord-leerdoelen

De leerling kan een verband leggen tussen plekken en verhalen of herinneringen

Reflectie

- Wat hebben we gedaan?
- Hoe vond je het om de oude foto met het nu te vergelijken?
- Is de plek voor jou anders nu je het verhaal erbij weet? Hoe komt dat?
- Hoe vond je het om het kunstwerk met alle plaatsnamen te zien?
- Kende je het al? Is het voor jou anders nu je het verhaal erbij weet? Hoe komt dat?
- Welke plek van de andere (jullie eigen) plekken vond je het leukst? Waarom?

LES 3

Wij bewaren onze verhalen

Tijdsduur:	40 minuten
Kijken:	5 minuten
Doen:	30 minuten
Verwoorden:	5 minuten

Begrippen: erfgoedplekken, verhalen doorgeven en vastleggen

Benodigheden:

- de foto's van de plekken van de leerlingen
- eventueel meegenomen dingen van de plekken
- materiaal om posters te maken

Vorbereiding voor de leerkracht:

zorg dat je de foto's van de plekken op het digibord kunt laten zien én zorg dat je er prints van hebt gemaakt.

KIJKEN!

Kijk samen met de leerlingen naar de foto's op het digibord en haal even terug wat jullie vorige les gedaan hebben. Verdeel daarna de leerlingen in groepjes die zich aan een van de plekken willen verbinden. Geef ieder groepje de print(s) van de foto's van hun plek (gebouw, boom, bankje...).

DOEN!

De groepjes maken een poster van hun plek. Ze plakken de foto('s) van de plek op de poster. Als ze dingetjes hebben meegenomen van de plekken, plakken ze die erbij. Leerlingen schrijven verhalen en herinneringen aan de plek op losse blaadjes. Die plakken ze op de poster.

Je kunt alle groepjes aan 3 posters laten werken (met later dingen opplakken kan dat wel) maar je kunt ook meerdere posters van dezelfde plekken laten maken.

Alternatieve opdracht

Je kunt eventueel een groepje de opdracht geven om een poster te maken voor het verhaal van Cor Letterman, met oude en nieuwe foto's van het huis en een samenvatting van het verhaal van les 1, waar je een print van maakt. Misschien zijn er leerlingen die helemaal niets kunnen bedenken van eigen verhalen, voor wie dit een leuk alternatief is. Zij kunnen erbij schrijven wat ze van dit verhaal vinden en hoe ze de Delftsestraatweg oud/nieuw ervaren hebben. De poster van Cor kan bij die van de anderen gehangen worden.

Hang de posters op en loop erlangs met de leerlingen. Bespreek de posters. Zijn de plekken die in de vorige les zijn bedacht en bezocht, bijzonderder nu we al die verhalen aan elkaar hebben verteld en ze hebben opgeschreven?

Aan het einde van de schooldag kunnen de leerlingen hun ouders en/of opa's en oma's de 'nieuwe erfgoedplekken' presenteren. Misschien komen er dan nog wel meer herinneringen los van de oudere mensen. Zo zie je dan dat herinneringen weer andere herinneringen oproepen en dat je al pratend en delend samen het erfgoed 'maakt'.

VERWOORDEN!

Verwoord-leerdoelen:

- De leerling kan een verband leggen tussen plekken en verhalen of herinneringen
- De leerling kan het verband leggen tussen verhalen vastleggen en deze doorgeven

Reflectie

- Wat hebben we gedaan?
- Hoe vond je het om de verhalen op te schrijven en te presenteren?
- Vind je het belangrijk dat jullie verhalen bewaard worden? Waarom wel of niet?
- Hoe zou je het vinden als kinderen over 150 jaar jullie verhalen lezen?

Haal ten slotte terug dat je na de eerste les hebt gevraagd: Waarom bewaren we verhalen en herinneringen (van oude mensen)? Waarom is het belangrijk om herinneringen, geschiedenis te bewaren en door te geven?

Vind jij dit zelf belangrijk? Waarom wel of niet?

De leerlingen hebben hier toen eigen antwoorden bij gegeven. Vraag, ter afsluiting van dit project, of iemand hier nu een ander of uitgebreider antwoord op zou geven. Zo ja: waardoor is jouw mening veranderd?

ERFGOED

E5

Informatie over het kunstwerk Tintatorium Plus Ultra (2001)

(DIA 6 T/M 9)

Informatie van de website <http://dhaps.org/kunstwerken/tintatorium-plus-ultra/>:

"In Adriaan Nettes werk staat de ontwikkeling van een bepaalde gewaarwording bij het publiek voorop. Dit is ook de insteek bij het werk 'Tintatorium Plus Ultra'."

Tekst voor de leerlingen: In (bij) Delfgauw zou een nieuwe wijk worden gebouwd. Er waren in het dorp toen zeshonderd huishoudens. De meeste mensen werkten in de kassen. Veel mensen woonden hier al generaties lang en veel mensen kenden elkaar. Door de nieuwe wijk zou het dorp binnen vijf jaar vijfduizend nieuwe inwoners krijgen! Die nieuwe mensen wisten natuurlijk niets van Delfgauw, zij waren hier niet geboren.

Kunstenaar Adriaan Nette werd gevraagd om een kunstwerk te maken in de nieuwbouwwijk, die Emerald ging heten.

Nette bedacht een manier om iets met die nieuwkomers te doen. Omdat de oude bevolking van Delfgauw leefde van de opbrengst van aarde (de tuinbouw), kwam de kunstenaar op het idee om nieuwkomers te vragen om aarde van hun vroegere woon- of geboorteplek mee te brengen. De aarde, die uit alle delen van de wereld kwam, stopte hij in glazen buizen. Die glazen buizen met aarde deed hij in de bovenrand van een (gegalvaniseerd) ijzeren observatorium*. Iedere buis met aarde wijst in de richting van waar die aarde vandaan komt.

De naam 'Tintatorium' slaat op de verschillende 'tinten' (kleuren) van de verschillende handjes aarde in het kunstwerk. En waar komt 'Plus Ultra' vandaan? Aan het eind van de zeventiende eeuw was er een filosoof (een wetenschapper), die Gottfried Leibniz heette, met een grote verzameling naturalia**. Die verzameling kwam nooit af. Elke keer als Leibniz iets nieuws kreeg, wilde hij wéér iets nieuws. Net zoals de wijk Emerald ook elke keer weer nieuwe inwoners zal krijgen. 'Tintatorium Plus Ultra'*** staat zo ook symbool voor de vele nieuwkomers die de wijk nog zal kennen.

* Een observatorium is een 1) Sterrenwacht 2) Uitkijkplaats 3) Uitkijkpost 4) Waarnemingsstation. **(Dia 6)**

Het woord komt van het Latijnse 'observare' wat 'waarnemen' betekent. 'Waarnemen' betekent opmerken, signaleren: je ziet of hoort iets.

Het woord observatorium wordt vooral gebruikt voor een sterrenwacht, en dan kijk je dus met een telescoop naar de hemel. Maar voor dit kunstwerk is de betekenis 'waarnemingsstation' beter: een plek van waaruit je dingen kunt waarnemen.

'Waarnemen' gaat wat verder dan 'zien'. Je kunt de plekken waar de nieuwkomers vandaan komen niet zien maar misschien zet het kunstwerk je wel aan het denken, als je daar zo staat. **(dia 7)**

** Een collectie naturalia is een verzameling dingen uit de natuur. Schelpen, vlinders, botten, gedroogde planten... In de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw was het mode onder rijke mensen om naturalia uit de hele wereld te verzamelen. Die stelden ze tentoon in een naturaliënkabinet (een kabinet is een kast). Ook heel populair was het rariteitenkabinet. 'Rariteiten' betekent niet dat het om verzamelingen van 'rare' dingen ging: het ging om zeldzame, merkwaardige dingen. Een rariteitenkabinet is een kast met rariteiten: naturalia, kunstvoorwerpen, historische en archeologische voorwerpen: alles bij elkaar. **(dia 8)**

*** Plus Ultra betekent: steeds verder.

Aarde als symbool voor je geboortegrond.

Aarde als symbool voor de plek waar je bent geboren. Kun je je daar iets bij voorstellen?

Ken je de uitdrukking: 'ergens geworteld zijn', of dat 'ergens je wortels liggen'? We maken dan een vergelijking van mensen met bomen of planten. Die zitten letterlijk vast in de bodem waarop en waarin zij leven. Maar ook mensen kunnen zich heel erg verbonden voelen met hun geboorteland. Als je dan een handje aarde meeneemt als je emigreert, neem je een stukje van je land mee, het land waar jij 'geworteld' bent.

Het zou kunnen dat mensen die zelf van het land leven, boeren dus, zo'n verbinding met de grond sterker voelen dan mensen die in de stad wonen. Dat de kunstenaar in zijn tintatorium iets doet met de tuinders die hier ooit werkten en leefden, is dus wel logisch.